Pasaules
Dabas
Fonds
sadarbībā ar
WWF

DOMĀ PLAŠĀK!

KĀ ATPAZĪT BIOLOĢISKI AUGSTVĒRTĪGU MEŽAUDZI SAVĀ ĪPAŠUMĀ

Informatīvais materiāls paredzēts meža īpašniekiem un citiem interesentiem, lai varētu iepazīsties ar nozīmīgiem mežaudzes elementiem un novērtēt atbilstību bioloģiski augstvērtīgas mežaudzes kritērijiem.
Šie bioloģiski vērtīgas mežaudzes elementi bieži ir vienīgā dzīvesvieta dažādām sugām, piemēram, baltmugurdzeņiem, kuriem dobuma izkalšanai vajag resnu koku; bērzu briežvabolēm, kuras var dzīvot tikai pietiekoši satrupējušā lielā kritalā; vai sūnām, kuru augšanai vajadzīga veca oša miza ar plaisām. Retās sugas evolūcijas laikā ir pielāgojušās dzīvei ļoti specifiskos apstākļos, un to pārvietošanās spējas mēdz būt ļoti ierobežotas. Diemžēl tradicionāli apsaimniekotos mežos tām nepieciešamie apstākļi izzūd, kas var novest arī pie sugas izmiršanas.
Informatīvā materiālā iekļauto mežaudzes novērtēšanas anketu iespējams izmantot ikdienas darbā, izvērtējot audzes bioloģisko kvalitāti un pieņemot turpmākos lēmumus par apsaimniekošanas paņēmieniem vai meža biotopa ekspertu pieaicināšanu.

BIOLOĢISKI VĒRTĪGU MEŽAUDZU RAKSTUROJOŠIE ELEMENTI

Bioloģiski veci, lielu dimensiju koki – ļoti veci koki ar resniem stumbriem, noapaļotām galotnēm, izteiktu zarojumu.

Bioloģiski veci, lēni augoši koki – blīvi, izlocīti zari, stumbram var būt izlocīta forma, nelieli izmēri.

Nokaltuši stāvoši koki, stumbeņi – bojā gājuša koka stumbri, kas sākuši trupēt, zaudējuši daļu no zariem.

Kritalas – uz zemes guloši koku stumbri (gan nesen auguši koki, gan satrupējuši, apauguši jau ar sūnām), to fragmenti.

Putnu sakalti koki – putnu radīti kalumi vai dobumi uz augošu vai nokaltušu koku stumbriem.

Koki ar piepēm – uz augošu koku stumbriem redzamas koksnes sēnes - piepes.

Vairāku sugu platlapji – audzēs sastopami vismaz 4 sugu platlapji – ozols, osis, kļava, liepa, goba vai vīksna, uz kuru stumbriem aug zaļas sūnas.

Cinis – mikroreljefa paaugstinājums pārmitrā mežā.

Pārplūstoši laukumi – periodiski paaugstinātu gruntsūdeņu vai palu rezultātā īslaicīgi vai pastāvīgi pārplūstoši laukumi mežaudzē, bieži bez lakstaugiem.

Degumi, koki ar degumu rētām – seni vai jaunāki apdeguši celmi, kritalas, koku stumbru pamatnes, ogles.

Avoti, avoksnāji – pazemes ūdeņu (gruntsūdeņu) izplūdes vietas zemes virspusē, var būt izkliedētas, redzami pārmitri atklātas augsnes laukumi. Atšķirīgi augi, ūdens laukumi, var būt tekošs ūdens.

Papildus uzmanība jāpievērš arī citām mežaudzes vai vietas īpatnībām, kuru klātesamība mežu dara bioloģiski vērtīgāku:

- ***Atvērumi audzes klājā*** *– veidojas sabrūkot vai izgāžoties atsevišķiem kokiem vai to grupām, rezultātā veidojas brīvs laukums koku vainagu klājā, kurā ir atšķirīgi gaismas apstākļi un vērojama grupveida jauno kociņu attīstība.*
- ***Upju un ezeru malas*** *– ūdenim pieguloša meža josla, bieži ar atšķirīgiem augiem un krūmiem, var pārplūst pavasara palos. Mežos nereti sastopamas meliorācijas sistēmas, kas veidotas, lai augsnē mainītu hidroloģiskos apstākļus. Ilgākā laika posmā to ietekme samazinās, veicinot meža atgriešanos sākotnējos apstākļos, kas labvēlīgāki dažādām sugām. Par grāvjiem var būt pārrakti un pārveidoti arī dabiskie strauti un upītes, kuru ekoloģiskā nozīme tāpēc nav būtiski samazinājusies.*
- ***Paliene*** *– ezera vai upes ielejas daļa, kas periodiski pilnīgi vai daļēji applūst ne retāk kā reizi dažos gados.*
- *Nereti arī* ***ģeoloģiski apstākļi un reljefs*** *veicina bagātīgākas mežaudzes struktūras veidošanos, piemēram,* ***gravās*** *bieži ir saglabājušies ļoti veci koki, uz kuru mizas sastopamas gravas mitrumu mīlošās retās sūnas.*

BIOLOĢISKI VĒRTĪGU MEŽAUDŽU RAKSTUROJUMS

Veci skujkoku un jauktu koku meži – priežu, egļu vai jauktu lapu koku (apšu, bērzu) meži sausās augsnēs. Audzē ir dažāda vecuma koki, starp tiem atsevišķi veci vai lieli koki, var būt koki ar piepēm. Ir kritalas un nokaltuši stāvoši koki. Kokiem izgāžoties, izveidojušies laukumi, kuros aug jauni kociņi. Seni un jaunāki degumi.

Purvaini meži – pārmitri priežu, egļu vai bērzu meži, zemsedzē ļoti daudz purviem raksturīgu sūnu (sfagnu) un augu (piemēram, zilenes, vaivariņi). Ir kūdras slānis. Koki nav resni, bet var būt ļoti veci, lēni auguši. Ir nokaltuši veci koki. Kritalas nav lielas, jo purvainos apstākļos resni koki parasti neizaug. Var būt periodiski pārplūstošas ieplakas.

Staignāju meži – pārmitri lapu koku (melnalkšņu, bērzu, ošu) meži bez sfagniem, koki aug uz ciņiem, ir periodiski vai pastāvīgi pārplūstošas ūdens ieplakas. Ir nokaltuši koki, daudz dažādas kritalas.

Platlapju meži – veci ozolu, ošu, liepu, gobu vai apšu meži ar platlapju paaugu. Daudz lielu koku, uz koku stumbriem augstu augošas zaļas sūnas. Nokaltuši lieli koki, dažādas resnas kritalas.

Avotaini meži – mežs ar avotainām un staignām vietām, tās var būt bez augiem un kokiem, var veidoties mazi strautiņi. Avotu izplūdes vietās no pārējā meža atšķirīgi augi.

Nogāžu vai gravu meži – lapu koku meži uz nogāzēm vai gravās, var būt arī vecu baltalkšņu meži. Dažādas kritalas, lieli oši, gobas, liepas ar zaļām sūnām uz stumbriem. Var būt avotu izplūdes vietas.

Vērtīgi meži gar upēm – jaukti lapu koku meži gar dažāda lieluma upju krastiem, periodiski pārplūstoši vai bijuši palu ietekmē (pašreiz vai pirms upes pārrakšanas meliorācijas laikā). Veci un nokaltuši koki, dažādas kritalas, sūnas augstu uz koku stumbriem. Ūdens izskalotas bedres, vecupes.

Piejūras kāpu meži – priežu meži uz kāpām, var būt dažāda vecuma. Īpaši nozīmīgas ir ļoti vecas priedes ar gludu mizu, resniem izlocītiem zariem. Starp kāpām ieplakās var būt slapji bērzu vai melnalkšņu meži.

Aizaugušas parkveida pļavas (ganības) – jaunā mežā izklaidus sastopami ļoti veci, zaraini koki ar plašiem vainagiem, parasti ozoli, retāk priedes.

DABAI DRAUDZĪGAS SAIMNIEKOŠANAS PRINCIPI

Viens no dabai draudzīgas saimniekošanas nosacījumiem ir saudzīga attieksme pret bioloģiskajai daudzveidībai svarīgiem elementiem un piemērotas saimniekošanas paņēmienu izvēle.

Lai saglabātu bioloģiski vērtīgas meža mežaudzes struktūras, veicot meža apsaimniekošanu, ieteicams:

- saglabāt bioloģiski vecos un lielos kokus;
- pēc iespējas saglabāt jauno kociņu paaugas grupas, atsevišķus pameža krūmus un kokus;
- saglabāt lēni augušās, zarainās priedes purvainos mežos;
- saglabāt kokus ar lielām putnu ligzdām, kā arī koku rindu ap tiem ligzdas piesegam;
- visās audzēs pēc iespējas vairāk atstāt kritalas un nokaltušos stāvošos kokus, kuri resnāki par 25 cm, bet purvainos mežos tos vēlams saglabāt jau no 20 cm diametra;
- pārmitros mežos, avotainās vietās mežistrādes darbus veikt tikai sasaluma periodā, neizmantojot smago meža tehniku un pēc iespējas izvēloties izlases cirtes pielietojumu;
- nogāžu un gravu mežus, ja vien ir iespējams, vajadzētu izslēgt no saimnieciskās darbības vai veikt tikai izlases cirtes, nepielietojot smago tehniku;
- mežos uz kāpām neveikt smilts ieguvi, kāpu norakšanu, reljefa pārveidošanu un apbūvi, kā arī nosusināšanu starpkāpu ieplakās.

Gadījumos, ja elementu ir ļoti daudz, apsaimniekošana veicama īpaši uzmanīgi, apsverot iespēju konkrēto vietu pat saglabāt neskartā veidā.

MEŽAUDZES NOVĒRTĒŠANAS ANKETA

Novērtēt elementus, pazīmes, attiecinot to skaitu vai klātbūtni uz konkrēto vietu mežā.
NOVĒRTĒJUMS PUNKTOS: **1.-12. punkts**: nav=0, daži=1, daudz=2; **13.-19. punkts**: nē=0, jā=2.

Nr. Raksturojošie elementi	Nav	Daži (1-3 gab.)	Daudz (>3 gab.)
1. Bioloģiski veci, lielu dimensiju koki (Ø > 50 cm)			
2. Bioloģiski veci, lēni augoši koki (skaidrojumu skat. pie elementu raksturojuma)			
3. Nokaltuši stāvoši koki, stumbeņi (Ø > 30 cm, purvainos mežos Ø > 20 cm)			
4. Kritalas (Ø > 30 cm, purvainos mežos Ø > 20 cm)			
5. Izgāzti lieli koki ar saknēm			
6. Putnu sakalti augoši un nokaltuši koki			
7. Augoši koki ar piepēm			
8. Uz koku stumbriem aug zaļas sūnas augstāk par 1 m no pamatnes			
9. Audzi veido dažāda vecuma koki (veci, vidēja vecuma, jauni koki, paauga)			
10. Atvērumi ar grupveida paaugu			
11. Avotu izplūdes vietas, avoksnāji, avotainas ieplakas			
12. Īslaicīgi vai pastāvīgi pārplūstoši laukumi			
		Nē	Jā
13. Degums, koki ar degumu rētām (ir pazīmes par audzē notikušu ugunsgrēku pēdējo 20 gadu laikā)			
14. Daudz ciņu			
15. Ļoti liela ligzda (Ø 50 cm vai lielāks)			
16. Vieta robežojas ar strautu, upi, ezeru			
17. Zemsedzē daudz purva sūnu – sfagnu (vairāk par 50%)			
18. Vieta atrodas palienē			
19. Vieta atrodas Piejūras zemienē, ir kāpas			

Pieaugošu punktu skaits liecina par bioloģiskās vērtības pieaugumu konkrētā mežaudzē, no 10 punktiem mežaudzi varam vērtēt kā bioloģiski augstvērtīgu, bet, pārsniedzot 15 punktus, audze vērtējama kā ļoti īpaša un bioloģiski nozīmīga.

ĪPAŠIE GADĪJUMI

Latvijā ir izveidotas īpaši aizsargājamās dabas teritorijas – dabas liegumi, dabas parki, aizsargājamie ainavu apvidi, mikroliegumi, dabas rezervāti. Tomēr arī ārpus šīm teritorijām ir sastopamas bioloģiski augstvērtīgas mežaudzes.

Gadījumos, ja bioloģiski vērtīga meža elementu ir izcili daudz, tie ir ļoti izteiksmīgi un audze ļoti atšķiras no pārējā meža, tai būtu pievēršama īpaša uzmanība. Iespējams, tā sasniegusi aizsargājama meža kvalitāti. Šajos gadījumos vēlamas konsultācijas ar meža biotopu ekspertu, kurš dos slēdzienu par mežaudzes bioloģisko vērtību, kā arī ieteiks labākos aizsardzības un saimniekošanas paņēmienus. Ekspertu vārdus un kontaktus var uzzināt Dabas aizsardzības pārvaldē, zvanot vai ieskatoties mājas lapā **www.daba.gov.lv**.

Īpaša uzmanība un eksperta konsultācijas vēlamas gadījumos, ja:

ir daudz vecu un lielu dimensiju koku un kritalu, izteikti dažāda vecuma audze; var būt atsveķotas priedes; atvērumos paaugas grupas;

daudz vecu platlapju koku, kuru stumbri augstu noauguši ar sūnām; daudz resnu kritalu un kalstošu koku;

purvaini apstākļi; ļoti daudz sfagnu sūnu, priedes pazemiem izlocītiem zariem un stumbriem, kritalas nav resnas, bet izlocītas un ļoti cietas, daudz ļoti vecas nokaltušas priedes;

pārmitra augsne un pārplūstoši laukumi bez lakstaugiem; veci lapu koki aug uz izteiksmīgiem ciņiem, ir daudz dažādu kritalu un kalstošu koku, dzeņu kalumi stumbeņos, aug izlocītu formu, nelielas egles;

stāvā gravā vai nogāzē aug ļoti veci platlapju koki (arī ļoti veci baltalkšņi), ir dažādas kritalas, koku stumbri augstu noauguši ar sūnām, gravā ir avotainas vietas;

meža josla gar upi reizi vairākos gados pārplūst vai ir regulāri pārplūdusi pirms pārrakšanas, ir lieli koki ar sūnām uz stumbriem, veci un brūkoši baltalkšņi, daudz kritalu, ūdens izskalotas izteiksmīgas bedres, kā arī vecupes;

uz kāpām aug ļoti vecas, lielas priedes ar gludu mizu, laukumiņos veidojas jauno priedīšu paauga, ir resnas kritalas un kalstoši koki.

Tikai neuzmanīga vērotāja acij mežs visur izskatās vienāds. Ieskatoties uzmanīgāk, tā daudzveidība var pārsteigt katru. Te vienā vietā sadzīvo dažāda vecuma koki, un blakus nosūnojušiem milzeņiem nelielās laucēs aug jauni kociņi. Nokaltuša baltalkšņa galotnē caurumu izkalis dzenis, bet ūdens ielokā ap melnalkšņa cini pavīd neredzētas gaišzaļas sūnas. Kājas iegrimst lielām lapām noauguša laukumiņa dubļos, kas izrādās paslēpies avots, bet uz resnas egles kritalas meža puskrēslā ugunīgi liesmo piepe.

Izdevuma teksts: Sandra Ikauniece.
Izdevums sagatavots: WWF un Sveaskog sadarbības projektā par atbildīgu tirdzniecību ar kokmateriāliem Baltijas valstīs.
Izdevumu atbalsta: Eiropas Savienības Eiropas Sociālais fonds, Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centra filiāle „Meža konsultāciju pakalpojumu centrs", AS „Antalis".
Izdevums izgatavots SIA „UnitedPress Tipogrāfija". Papīra ražošanā izmantota koksne, kas iegūta FSC standartam atbilstoši apsaimniekotos mežos. FSC sertifikācija nodrošina, ka meža apsaimniekošanas praksē ievērotas ekonomiskās, vides un sociālās intereses.

Pasaules Dabas Fonds
sadarbībā ar
WWF

FSC
Mixed Sources
Product group from well-managed forests and other controlled sources
Cert no. SW-COC-003756
www.fsc.org
© 1996 Forest Stewardship Council

DOMĀ PLAŠĀK!

© Pasaules Dabas Fonds